

УДК 74.017

Сотник Л. І

Київський державний інститут декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука

КОЛІР І ЙОГО ЗНАЧЕННЯ У МИСТЕЦТВІ

Сотник Л. І. Колір і його значення у мистецтві. У статті розкривається символічне значення кольорів у мистецтві і смисли, які породжує їх застосування. Аналізуючи символіку кольорів, автор робить історичний екскурс у виникнення перших теорій кольору. Розглядається роль кольору у мистецтві, починаючи з первісних часів й до сьогодення. Особливу увагу приділяється особливостям формування сучасної системи знань про колір. Розкривається значення кольорового кола у науці про колір. Кольорове коло постає як періоджерело, у якому встановлено основний порядок кольорів. Автор наголошує, що студентам напряму підготовки «Живопис», «Дизайн», «Графіка» важливо знати і вміти правильно використовувати символіку кольорів у сучасному навколишньому середовищі; визначити основні і додаткові кольори, їх залежність і взаємовплив, гармонізувати кольорові і тонові відношення різних об'єктів в єдиному кольоровому просторі.

Ключові слова: колір, теорії кольору, мистецтво, навчання.

Сотник Л. И. Цвет и его значение в искусстве. В статье раскрывается символическое значение цвета в искусстве и смыслы, которые порождает его применение. Анализируя символику цветов, автор делает исторический экскурс в возникновение первых теорий цвета. Рассматривается роль цвета в искусстве, начиная с первобытных времен и до наших дней. Особое внимание уделяется особенностям формирования современной системы знаний о цвете. Раскрывается значение цветового круга в науке о цвете. Цветовой круг выступает как первоисточник, в котором установлено основной порядок цветов. Автор подчеркивает, что студентам направления подготовки «Живопись», «Дизайн», «Графика» важно знать и уметь правильно использовать символику цветов в современной окружающей среде; определять основные и дополнительные цвета, их зависимость и взаимовлияние, гармонизировать цветные и тоновые отношения различных объектов в едином цветовом пространстве.

Ключевые слова: цвет, теории цвета, искусство, обучение.

Sotnyk L. Color and its meaning in art.

Background. During the centuries color plays a significant role in art and is one of the most powerful art tools. Color is figurative and emotional way of painting. The future artist's important to know and be able to use the symbolism of color in today's environment.

Objectives. The aim of the article is to consider the symbolism of color in art and what meanings are generating with its application.

Methods. The research method is based on modern complex methods of cognition, description, comparative-historical analysis.

Results. The first color theory arose in ancient Egypt and India. In those times people gave special meaning to read ("language of colors") which reflected the ancient myths, folk tales, fairy tales, religious and mystical teachings. In ancient Egypt color system consisted of six basic colors: red, yellow, green, blue, white, black. Today knowledge about color and its use in various fields of art form a separate discipline. The knowledge about color contribute to the formation of understanding of artistic and aesthetic properties of color, patterns and create unique color harmony of artistic creation, use different techniques. Nowadays point out two stages in the history of classification of color: the XVII century and after and to this day. It should be noted that Leonardo da Vinci, who is considered the creator of the new Renaissance culture, believed that there are six basic colors: red, yellow, green, blue, white and black. In the "Book of Painting" he cited color painting system that was based on a minimal palette - white light like yellow ground, red as fire, and black as the darkness that is over the element of fire. At the end of the XVII century I. Goethe proposed a new method of classifying colors by physiological principle. He considered not only the physical phenomena associated with color, but distinguished their impact on man and his inner world. In his work "The doctrine of Color" (1810) is dominated by the "emotional-moral" effect of color. Its color range consists of two contrasting colors — yellow, blue, red. Yellow and blue primary colors he believed that opposition arose from "light — dark" red — increased yellow, purple — increasing blue, green — mix of blue and yellow. Philosophers, scientists and artists created different charts which help to classify the color. Diagrams were the basis for understanding of the color wheel, which is used to this day. The basis of the color wheel placed six colors: purple, blue, green, yellow, orange and red. The first color wheel in 1766 was established by English artist M. Harris. In the XIX century the great majority of the paintings have used color science achievements. French colorist M. Shevrel developed the doctrine of contrast and color harmony. The emergence of Romanticism in the XIX century in Europe leads two opposite directions in art: naturalism (accurate all colors, tones, shades) and impressionism (transfer of images). The famous representative of realism in the XIX century was G. Courbet who limited palette of four colors, but reached extremely realistic effects. Supporters of four colors (red, yellow, black, white) were also French impressionists. There was also the famous Russian painter Kandinsky (1886–1944) who made a significant contribution to the development of the science of color. He built a color system in which not only was fixed colors, but also their distribution. The main colors of Kandinsky were six chromatic and

*achromatic two. Moreover, he felt the sound color, its texture, weight, temperature, movement, emotional content. One of the most famous of color systems in the XX century was the system developed by the artist P. Mondrian. Its primary colors were red, blue, yellow, white, black and gray. He noted that chromatic contrasts balanced neutral colors - white, black and gray. All chromatic colors are equal and have equal rights. Now all colors are divided into chromatic — colorful and achromatic — colorless. By chromatic colors are all shades of color spectrum to achromatic — colors not in the spectrum: white, grey and black. In order to define a harmonious combination we use the color wheel with 12 parts. Contrasting colors are one diameter (5 colors). The harmonious combination of colors is determined by placement in three colors apart. The combination of four colors is determined by their placement in two colors. The harmonious combination helps balance warm and cold colors. **Conclusions. The most important task of the artist, using color, is to find the most efficient harmonious color combinations. It is also important to consider the combination of colors and symbolic meaning of each. Today it is necessary to increase the general student's cultural level, forming their holistic understanding of color as an important tool of artistic expression. The future artist's should be able to properly use the symbolism of color in today's environment; define the basic and complementary colors, their mutual dependence and harmonize color and tonal relationship of different objects in the same space.***

Keywords: color, color theory, art, education.

Постановка проблеми. Усе, що нас оточує і що ми бачимо, має колір. Небо і море, флора і фауна впливає на настрій завдяки кольору. Протягом століть колір відігравав істотну роль у мистецтві і був одним із найпотужніших художніх інструментів. Колір — зображувальний і емоційний засіб живопису. Майбутньому художнику важливо знати і вміти правильно використовувати символіку кольору в сучасному середовищі, гармонізувати кольорові відношення в навколишньому просторі.

Зв'язок роботи з науковими або практичними задачами. Стаття написана згідно з планом підготовки кадрів вищої кваліфікації Київського інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. М. Бойчука.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ще у стародавні часи люди намагалися зрозуміти природу кольору. Цією проблематикою займалися такі видатні філософи, вчені і художники різних епох, як Арістотель, Р. Гук, Р. Декарт, І. Кеплер, М. Ломоносов, Леонардо да Вінчі, І. Ньютон, Платон, Піфагор, Т. Юнг та інші. До вивчення даного питання зверталися також такі науковці, як І. Гете, В. Кандинський, Л. Миронова, Р. Ормістон, В. Тернер, М. Харіс та інші.

Метою роботи є розглянути символіку кольорів у мистецтві і які смисли породжує їх застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Первісні люди надавали особливе значення трьом кольорам: червоному, чорному і білому.

Як зазначав відомий англійський етнограф, соціолог і фольклорист В. Тернер, кольорова тріада біле–червоне–чорне всюди має велике значення. Червоний символізував кров, їжу (м'ясо), життя, радість. Білий — чистоту, владу, їжу (рослину), щедрість, змушність. Чорний — зло, страждання, хворобу, смерть [9].

Найперші теорії кольору виникли ще у Стародавньому Єгипті та Індії. Люди з незапам'ятних часів надавали особливе значення читанню («мови фарб»), що знайшло віддзеркалення у стародавніх міфах, народних переказах, казках, релігійних і містичних ученнях. У Стародавньому Єгипті кольорова система вже налічувала шість основних кольорів: червоний, жовтий, зелений, синій, білий, чорний. Також особливе значення мав культ Осиріса, кольором якого був зелений [3: 9]. У Стародавній Індії були дві кольорі системи: 1) архаїчна або тріскова — кольори червоний, білий чорний; 2) ведична (система заснована на Ведах) — кольори червоний (східні промені сонця), білий (південні промені), чорний (західні промені), дуже чорний (північні промені), невидимий (центр). Традиційні основні кольори в Давній Індії — білий, червоний, чорний, жовтий і синій. Найточніше їх передає картина М. Реріха «Песнь о шамбале» (іл. 1).

Нині знання про колір і його використання у різних галузях мистецтва і дизайну оформилось в окрему наукову дисципліну «кольорознавство». Знання з кольорознавства покликані сприяти формуванню цілісного уявлення про художньо-естетичні властивості кольору, закономірності та унікальність створення кольорової гармонії мистецького твору, різні прийоми його використання [5: 5].

У кольорознавстві нині прийнято виділяти два етапи в історії класифікації кольору: до XVII століття і після й до наших днів. Слід зауважити, що Леонардо да Вінчі, якого вважають творцем нової ренесансної культури, вважав, що основних кольорів шість: червоний, жовтий, зелений синій, білий і чорний. У «Книзі про живопис» він наводить живописну систему кольорів, орієнтуючись на мінімальну палітру, де біле сприймає як світло, жовте як землю, червоне як вогонь, а чорне як морок, що знаходиться над елементом вогню.

У кінці XVII століття І. Гете запропонував новий спосіб класифікації кольорів за фізіологічним принципом. Він розглядав не тільки фізичні явища, пов'язані з кольором, а й розрізняв їх вплив на людину та її внутрішній світ. У його праці «Вчення про колір» (1810) головне місце займає «емоційно-моральна» дія кольору. Його кольорове коло складається з трьох контрастних кольорів — жовтого, синього, червоного. Жовтий та синій він вважав первинними кольорами, що виникли з протилежності «світло — темно», червоний — посиленням жовтого, фіолетовий — синього, зелений — суміш синього та жовтого. Співставлення протилежних у колі кольорів І. Гете називав гармонійним,

сусідніх — негармонійним, віддалених через один — характерним [1: 37].

Філософи, вчені і художники минулого створили різні діаграми, які виступали допоміжним засобом при спробі класифікувати колір. Діаграми були покладені в основу уявлення про кольорове коло, яким користуються й донині. В основу кольорового кола покладено шість кольорів: фіолетовий, синій, зелений, жовтий, оранжевий і червоний — тобто усі кольори, які ми бачимо у радугі. Перше кольорове коло ще у 1766 році створив англійський художник М. Харіс [4: 17].

У XIX столітті переважна більшість художників користувалися досягненнями колористичної науки. Французький колорист М. Шеврель розробив навчання про контрастну і кольорову гармонію. Виникнення романтизму у XIX столітті у Європі призвело до появи двох протилежних напрямів у мистецтві: натуралізму (точна передача усіх кольорів, тонів, відтінків) та імпресіонізму (передача образів). Одним із найвідоміших представників реалізму у XIX столітті був Г. Курбе, який обмежив палітру до чотирьох фарб, але при цьому досягав надзвичайних реалістичних ефектів. Прибійниками чотирьох фарб (червоної, жовтої, чорної, білої) були також французькі живописці-імпресіоністи К. Моне, К. Піссаро, П. Ренуар, Ж. Сера, Жан-Поль Синяк [3: 25]. Слід згадати і відомого російського художника В. Кандинського (1886–1944), літературна спадщина якого зробила значний внесок у розвиток науки про колір. Він побудував кольорову систему, у якій не тільки було зафіксовано кількість кольорів, але і їх розповсюдження. Основними кольорами В. Кандинський вважав шість хроматичних і два ахроматичних. Крім того, він відчував звучність кольору, його фактуру, вагу, температуру, рух, емоційний зміст. Свої кольоро-музикальні асоціації він виклав у праці «Про духовне у мистецтві» [2] (іл. 2).

Однією із найбільш відомих кольорових систем у XX столітті також стала система, розроблена голландським художником П. Мондріаном. Її основними кольорами були червоний, синій, жовтий, білий, чорний і сірий. Він зазначав, що хроматичні контрасти врівноважуються нейтральними фарбами — білою, чорною і сірою. Всі хроматичні кольори рівноцінні і рівноправні.

Нині у кольорознавстві усі кольори поділяють на хроматичні — барвисті та ахроматичні — безбарвні. До хроматичних кольорів належать всі кольорові відтінки спектра, до ахроматичних — кольори, відсутні у спектрі: білий, відтінки сірого та чорний. Ахроматичні кольори вирізняються один від одного яскравістю. Якщо ахроматичний колір має ледь помітний синюватий, червонуватий чи інший відтінок, він є хроматичним. Хроматичні кольори характеризуються трьома ознаками: кольоровим тоном, ясністю і насиченістю. Всі якості кольору можна визначити через ці три головні озна-

ки. У роботі з фарбами велике значення має уміння гармонійно поєднувати ці кольори.

Щоб визначити гармонійне поєднання, використовують кольорове коло із 12 частин. Контрастні кольори перебувають на одному діаметрі (через 5 кольорів). Гармонійне поєднання з трьох кольорів визначається їх розміщенням через три кольори один від одного. Поєднання з чотирьох кольорів визначається їх розміщенням через два кольори. Гармонійному поєднанню сприяє урівноваженість теплих і холодних кольорів. Коли виникає потреба у спокійному поєднанні кольорів, тоді користуються більш близькими за спектральним кругом поєднаннями, та поєднанням з однієї гами кольорів. Найважливіше завдання художника, використовуючи колір, знайти найбільш ефективні гармонійні кольорові поєднання (іл. 3).

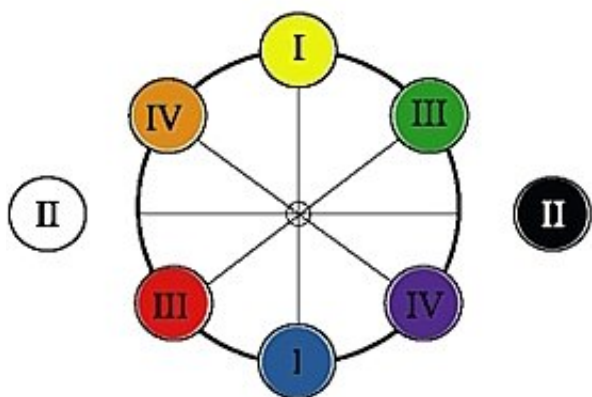
При поєднанні кольорів слід враховувати й символічне значення кожного з них. Так, зокрема з червоним кольором ще у давніх людей було пов'язане створення людини. У стародавніх греків і римлян червоний був символом родючості. Із стародавніх часів і до епохи Відродження червоному надавали позитивний зміст. У багатьох народів червоні амулети й пов'язки виконували захисну функцію. У міфах стародавніх народів у червоний колір пофарбовано більшість богів, духів і демонів як добрих, так і злих. Цей колір здавна використовували царі, імператори, королі, воєначальники. Проте, починаючи з XVII століття, червоний колір починає набувати негативне значення. Соціальні потрясіння у Франції, Паризька Комуна 1871 року, Реставрація Бурбонів, імперія Наполеона Бонапарта вплинули на символічне значення червоного кольору. Червоний починає символізувати не тільки війну, але й революційну боротьбу, зіткнення, конфронтацію. Червоний колір стає носієм негативних символів і джерелом неприємних асоціацій. І тільки у народному мистецтві він залишається основним кольором, зберігаючи позитивний зміст [3: 47].

Основне символічне значення зеленого кольору ще зі стародавніх часів — це земля, вкрита рослинністю. Зелений колір у зображенні Христа і святих символізував їх земний шлях. У культурі Ісламу з зеленим кольором асоціюються усі блага. Мусульманський рай зображується у священних книгах і фольклорі як царство зеленого кольору. Але зелений колір мав і негативне значення. Наприклад, французький художник А. Тулуз-Лотрек у зеленому вбачав відтінки демонічного [6].

Фіолетовий виділяється між усіма спектральними кольорами своєю складністю. Він балансує між червоним і синім, між гарячим і холодним. Фіолетовий — колір містики, магії та чаклунства. У римсько-католицькій церкві, середньовічних вітражах і мозаїках він означав каяття і смиренність. Слід відмітити, що у Середньовічній Японії фіолетовий був символом любовної пристрасті. У Ранньому Середньовіччі він вважався кольором старості і згасання життя.

Лл. 1. М. Реріх «Песнь о шамале»

Лл. 2. Кольорове коло В. Кандинського

Лл. 3. Кольорове коло

Білий колір разом із чорним належить тріаді основних ахроматичних кольорів. Білий — це колір богів, святих, праведників. Єгипетські жерці носили білий одяг, у такій же колір одягали богів і небіжчиків. Для античних філософів білий був першим божественним кольором. У християнській традиції біле означає спорідненість з божественним світлом. Як писав В. Кандинський, «біле — символ миру, символ народження, де зникли усі фарби, усі матеріальні властивості й субстанції...» [2].

Живопис ХХ століття міфологізує білий колір. Як писав німецький художник Р. Гірке, «біле є спокій і рух, активність і пасивність, біле є чистота і ясність, біле — це безмежний, безмірний простір,

дещо нематеріальне, білий — суцільна енергія» [7: 32].

Чорний колір має негативне значення у більшості народів. Цей колір пов'язаний зі смертю, злом. Крім того, чорний символізує гординю, приховану заздрість, злобу, підлість. У культурі античності чорний протиставлявся білому як демонічний божественному. У середньовічній Японії чорний — знак печалі, а у Середньовічній Європі він вважався кольором смерті, скорботи. Чорні рясни духовенства символізували умертвіння земної плоти заради піднесення душі у майбутньому житті. У мистецтві другої половини ХХ століття чорний колір займає почесне місце серед інших. Худож-

ники відкрили у ньому новий метафізичний зміст, знайшли цілющий засіб від неврозів, комплексів, психозів.

Українська національна традиція символічного відображення світу формувалась протягом багатьох тисячоліть. У народі сполучення жовтого і синього (блакитного) кольорів закріпилося ще з часів поклоніння сонцю і небу, відображаючи віру наших пращурів. Після прийняття християнства символіка жовто-блакитного кольору наповнилася новим релігійним змістом. Так, жовтий колір став символізувати сонце, Творця, Бога-сина, божественність, торжество віри якраз і асоціюється з німбом Христа. Блакитний вважається кольором Христа. Синій символізує небо, божественну мудрість, безконечність, синій — колір Цариці Небесної Діви Марії [8].

Висновки. Нині важливим у процесі навчання є підвищення загального рівня колірної культури студентів, формування у них цілісного уявлення про колір як важливий засіб художньої виразності. Майбутньому художнику важливо знати і вміти правильно використовувати символіку кольору; визначати основні і додаткові кольори, їх залежність і взаємовплив, гармонізувати кольорові і тонові відношення різних об'єктів в навколишньому середовищі.

Перспективи подальших розвідок. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку нових ефективних методів використання кольору і його символіки у сучасному середовищі. Важливим є пошук перспективних нововведень у навчальному процесі.

Література:

1. Артушевська І. В. Кольорознавство. Конспект лекцій для студентів спеціальності «Дизайн» / І. В. Артушевська. — Луцьк, 2004. — 37 с.
2. Кандинский В. О духовном в искусстве [Електронний ресурс] / В. Кандинский. — Режим доступу: <http://www.e-reading.club/book.php?book=150067>.
3. Миронова Л. Н. Цвет в изобразительном искусстве / Л. Н. Миронова. — Минск, 2003. — 152 с.
4. Ормистон Р. Цвет. Большая книга / Р. Ормистон. — 2007. — 416 с.
5. Поліщук А. А. Кольорознавство. Робоча програма навчальної дисципліни / А. А. Поліщук. — К.: Київський ун-т ім. Б. Грінченка. — 25 с.
6. Перрюшо А. Жизнь Тулуз-Лотрека [Електронний ресурс] / А. Перрюшо. — М., 1969. — Режим доступу: <http://www.litmir.co/br/?b=68528>.
7. Собрание Ленца Шенберг. Каталог. — М., 1989. — 262 с.
8. Символіка кольорів українського прапора [Електронний ресурс] // Громада. — Режим доступу: http://www.hromada.hu/2008/nom_97/ukrznastvo/prapor.html.
9. Тернер В. У. Символ і ритуал [Електронний ресурс] / В. У. Тернер. — М., 1983. — Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/232916>.